

УДК [355.02=221.31+355.1-053.18 «364»] : 930.253 (477.63)+(477.51) «1980/1989»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).471](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).471)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО «АФГАНЦІВ» І СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ В УРСР У 1980-Х РР. (НА МАТЕРІАЛАХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)

Дмитро Островик

Університет Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

e-mail: dima_ostrovyyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-7035>

У статті, на основі партійних матеріалів державних архівів Дніпропетровської та Чернігівської областей, представлено факти радянської державної політики 1980-х рр. щодо «афганців» і сімей загиблих військовослужбовців. Прослідковано складові держпідтримки щодо покращення житлових умов, соціального, медичного забезпечення «афганців», що зазнали поранень, інвалідності та сімей загиблих воїнів. Висвітлено недоліки у реалізації державної політики: формалізм у роботі з «афганцями» та членами сімей загиблих воїнів, проблеми у сферах торговельного, комунально-побутового обслуговування вказаних категорій.

Ключові слова: обком КПУ, державна політика, соціальне забезпечення, воїни-«афганці», сім'ї загиблих

Актуальність теми зумовлена викликами, що постали перед українською державністю та соціумом із початком війни на Сході України та поставили на порядок денний низку питань, серед яких, зокрема, вироблення гідної державної політики щодо українських захисників – ветеранів «АТО/ООС» – медико-психологічної реабілітації, умов ресоціалізації, соціальної адаптації, колективної та самореалізації у мирному житті, підтримки їхніх сімей тощо. Вважаємо, що втіленню належної підтримки держави щодо «новітніх ветеранів» може сприяти вивчення близького для українського суспільства радянського «афганського» досвіду, з урахуванням як позитивних, так і негативних його сторін.

В українській історіографії представлені роботи, що висвітлювали питання взаємовідносин партійних і комсомольських інституцій із об'єднаннями молоді, зокрема і з «афганськими» осередками у «перебудовчий» період¹, зародження та розвитку «афганського» руху в УРСР та різнопланової діяльності їхніх організацій після здобуття Україною незалежності², джерелознавчого аналізу «афганського» руху в УРСР³, реалізації державної політики щодо «афганців» і сімей загиблих воїнів, у

¹ Багмет М., Сорока С. Комсомол і неформальні об'єднання України в період «перебудови» // Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 164-181.

² Левчук К. Громадські організації України: створення та діяльність (1985-1996). Вінниця, 2009. С. 50-52, 158-160; Левчук К. Створення та основні напрямки діяльності Української спілки ветеранів Афганістану (1985-2000 рр.) // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 105. С. 84-87; Червонопіський С.В. Політичні та соціальні наслідки для України спецоперації СРСР в Афганістані 1979-1989 років і роль УСВА в їх подоланні. Київ, 2008. С. 17-41, 43-79.

³ Костира А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР В Афганистане (1979-1989 гг.). Київ, 2008. С. 331-333.

тому числі, у частині соціального забезпечення впродовж 1980-х рр.⁴ У зарубіжній історіографії, зокрема російській, виділяється дослідження соціологині Н. Данілової, котра вивчала динаміку правового статусу «афганців», а також механізми радянської соціальної політики щодо учасників бойових дій в Афганістані⁵.

Однак, питання регламентації та реалізації радянської державної політики щодо воїнів-«афганців» і сімей загиблих військовослужбовців в Україні є багатоаспектними, хронологічні межі досить широкими, що потребує дослідницьких пошуків спрямованих на подальше виявлення джерел та їхнє залучення до наукового обігу.

Мета статті – виявити складові державної політики та їхню реалізацію щодо воїнів-«афганців» і сімей загиблих військовослужбовців в УРСР у 1980-х рр. на прикладі Дніпропетровської та Чернігівської областей.

Відомо, що реалізація державної політики стосовно демобілізованих воїнів-«афганців» упродовж 1980-х рр., у тому числі в УРСР, у багатьох аспектах відзначалась негативними ознаками. Зокрема, досить тривале замовчування та «перекручування» афганських реалій, інформації щодо живих і загиблих побратимів викликали «соціальне занепокоєння» у демобілізованих солдат, відчуття зради на Батьківщині⁶. Усвідомлення пережитого солдатами й офіцерами в Афганістані йшло врозріз зі сприйняттям афганських подій радянським соціумом, переважна більшість якого не розуміла вчорашніх молодих воїнів⁷. Також мала місце недостатня та неналежна реалізація державної підтримки «афганців» і сімей загиблих воїнів, формально-бюрократичне відношення зі сторони очільників партійних, комсомольських комітетів, управлінь, відділів, служб до вирішення їх проблем на місцях⁸.

Про негативний випадок з О. Немцовим – «афганцем», інвалідом І групи у м. Нікополі на Дніпропетровщині – стало відомо із публікації «Обов'язок» у газеті «Комсомольская правда» у лютому 1984 р.⁹ Критикувалася бездіяльність місцевих владних інституцій щодо задоволення проблем інваліда-«афганця», численних запитів і звернень його матері, знайомих щодо встановлення пандуса для інвалідного візка, виділення автомобіля із ручним керуванням, встановлення й обладнання гаражного приміщення, дозволу для «афганця» бувати, приїздити на завод, на якому він працював до служби в Афганістані¹⁰.

⁴ Островик Д. Трансформація державної політики радянської влади щодо воїнів-«афганців» в Україні 1979-1991 рр. // Військово-історичний меридіан: електронний науковий фаховий журнал. 2019. № 1 (23). С. 150-170. URL: https://vim.gov.ua/pages/_latest/ua/; Островик Д. Проблеми адаптації воїнів-«афганців» в умовах трансформаційних процесів у радянському соціумі 1980-х рр. // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 44. С. 88-99; Островик Д. Соціальне забезпечення воїнів-«афганців» і сімей загиблих військовослужбовців в Україні у 1980-х рр. // Емінак: науковий щоквартальник. 2020. № 3 (31) Липень-вересень. С. 165- 175.

⁵ Данилова Н. Коллективные действия участников войны в Афганистане в контексте социальной политики. Дисс.... канд. социол. наук: 22.00.04. – социальная структура, социальные институты и процессы / Саратовский государственный технический университет. Саратов, 2003. С. 73-121.

⁶ Червонописський С.В. Політичні та соціальні наслідки для України спецоперації СРСР в Афганістані 1979-1989 років і роль УСВА в їх подоланні. Київ, 2008. С. 44; «И она мне, проклятая, снится» // Коммунист Вооруженных Сил. 1990. № 9. С. 48-49.

⁷ Островик Д. Проблеми адаптації воїнів-«афганців» в умовах трансформаційних процесів у радянському соціумі 1980-х рр. // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 44. С. 91-93.

⁸ Червонописський С.В. Вказ. пр. С. 51; Островик Д. Проблеми адаптації воїнів-«афганців»... С. 93-94.

⁹ Долг // Комсомольская правда. 1984. 26 февраля. С. 4.

¹⁰ Ibid. С. 4.

Дана публікація привернула увагу представників владних органів. Так, «факти бездушного, формально-бюрократичного відношення окремих партійних, радянських, профспілкових, комсомольських працівників і військового комісаріату міста Нікополя до інваліда Радянської Армії I групи Немцова А.І., викладених у статті «Обов'язок» (газета «Комсомольская правда» від 26 лютого 1984 р.)» розглядались на засіданні Бюро обкому партії 1 березня 1984 р.¹¹ Було піддано критиці роботу міськкому партії м. Нікополя, виконкому облради народних депутатів, облраду профспілок, обкому ЛКСМ України, обласного військкомісаріату за незадовільну організацію виконання рішень партії та уряду з питань покращення матеріально-побутових умов інвалідів Радянської армії (РА) та сімей загиблих військовослужбовців, за відсутність чіткої системи роботи з вказаними категоріями, безвідповідальний підхід щодо задоволення їхніх побутових потреб, упущення у військово-патріотичному вихованні молоді, за відсутність шани і турботи до інвалідів та сімей загиблих воїнів відповідно¹².

Поряд із дисциплінарними стягненнями відповідальних службовців матеріали містять вказівки Бюро міським і районним комітетам партії, виконкомам Рад народних депутатів, облраді профспілок здійснити обстеження інвалідів РА, сімей загиблих «при виконанні інтернаціонального обов'язку» військовослужбовців та прийняти додаткові заходи з покращення умов їхнього життя і побуту; зобов'язати районні та міські комітети обговорити питання посилення уваги до потреб вказаних категорій, підвищити відповідальність керівників за відношення до прохань і запитів інвалідів та сімей загиблих; гостро реагувати на факти бюрократизму за собам масової інформації та пропаганди¹³.

У досліджуваних матеріалах фіксуємо інформацію про створення комісій із представників районних, міських парткомітетів, виконкомів, військкоматів, відділів соцзабезу на місцях із вивчення умов життя та побуту (умов проживання, заробітних плат, пенсійного забезпечення), проблем і потреб «афганців», що зазнали поранень, інвалідності та сімей загиблих воїнів і, відповідно, їхнього вирішення¹⁴.

Наведемо «узагальнені дані» державної підтримки щодо осіб, що отримали «інвалідність при виконанні інтернаціонального обов'язку» та сімей загиблих «при виконанні інтернаціонального обов'язку» у 1984 р. у Дніпропетровській області. Так, було виділено 38 квартир для демобілізованих воїнів і 10 для сімей загиблих; відремонтовано житло для 10 інвалідів і 2 сімей; газифіковано помешкання для 3 воїнів; встановлено телефонів для 53 інвалідів-«інтернаціоналістів» і 46 сімей; для 15 інвалідів виділено автомобілі; було виділено 37 і 5 санаторних путівок відповідно; надано матеріальну допомогу для 38 інвалідів і для 42 сімей загиблих воїнів¹⁵. Зазначимо, що стосовно держпідтримки згаданого «афганця» О. Немцова також подавалась інформація. Зокрема, Нікопольський міськком партії інформував про виготовлення спеціального з'їзду для інвалідного візка «афганця», будівництво заводом, на якому він працював до армії, чотирикімнатного будинку для його сім'ї, газифікації помешкання, облаштування гаражного приміщення для автомобіля, з

¹¹ Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). Ф. 19. Оп. 84. Спр. 155. Арк. 126.

¹² Ibid. Арк. 126-127.

¹³ Ibid. Арк. 129.

¹⁴ Ibid. Арк. 121-125, 131-170.

¹⁵ Ibid. Арк. 162, 170.

присадибною ділянкою землі й огороженням¹⁶. Разом із цим, потребувало вирішення питання із виділенням житла для 13 воїнів і 4 сімей; ремонту 4 квартир для осіб з інвалідністю; газифікації помешкання 1 воїна та 3 сімей загиблих військових; надання допомоги будівельними матеріалами для воїна; установки телефону для 15 осіб з інвалідністю та 18 сімей; виділення автотранспорту для 33 осіб з інвалідністю; 1 така особа та 2 з членів сімей загиблих потребували допомоги у лікуванні; 4 сім'ї чекали на допомогу у виготовленні надгробного пам'ятника для загиблого воїна¹⁷. Окрім того, міські та районні комітети партії інформували про пенсійне забезпечення інвалідів-«інтернаціоналістів» і членів сімей загиблих воїнів, закріплення до спеціальних магазинів продовольчого забезпечення, пільгове використання електроенергії та палива, шефство трудових колективів над вказаними категоріями осіб¹⁸.

Інформація щодо покращення умов життя, праці та побуту «афганців», які отримали інвалідність і сімей загиблих військовослужбовців, відповідно до Постанов ЦК КПРС і ЦК КПУ, а також у зв'язку з «опублікованою кореспонденцією» «Обов'язок», про яку вказувалося вище, перебувала на контролі Чернігівського обкому, партійних комітетів на місцях, виконкомів Рад народних депутатів¹⁹.

Зокрема, Бюро Чернігівського обкому компартії України 7 березня 1984 р. прийняло Постанову «Щодо невідкладних заходів з організації виконання постанови ЦК Компартії України від 5 березня 1984 року» та визначило низку заходів з організації державної політики стосовно досліджуваних категорій осіб: відділам обкому, міським і районним комітетам партії, виконкомам Рад і військовим комісаріатам вказувалось провести «обстеження умов життя, праці та побуту солдат та офіцерів, що отримали поранення та каліцтва при захисті інтересів Батьківщини та виконанні інтернаціонального обов'язку, сімей загиблих військовослужбовців, солдатських вдів» і прийняти заходи з покращення їхніх житлових умов, медичного, санаторно-курортного, торговельного та комунально-побутового обслуговування, забезпечення телефонним зв'язком, засобами протезування та пересування. Сприяти у придбанні палива, продуктів харчування, лісоматеріалів, обробітку городів, виділення корму для худоби та птахів; тим, «хто отримав інвалідність при виконанні військового обов'язку надавати допомогу в отриманні спеціальності та працевлаштуванні»; відділам охорони здоров'я та соціального забезпечення взяти на облік усіх воїнів, що отримали поранення та каліцтва, закріпити за «кращими поліклініками», знайти можливість для надання матеріальної допомоги, разом із обласною профспілкою забезпечити санаторно-курортними путівками; міським і районним комітетам партії, виконкомам Рад народних депутатів, Обласній профспілці та обкому ЛКСМУ взяти під контроль листи та заяви громадян, притягувати до відповідальності винних у формально-бюрократичному відношенні до потреб вказаних категорій осіб; облуправлінню комунального господарства забезпечити своєчасне виготовлення пам'ятників на могили воїнів; посилити роботу з військово-патріотичного виховання молоді, пропаганди й увіковічення пам'яті загиблих, організації шефства над вказаними категоріями²⁰.

¹⁶ Ibid. Арк. 141-142.

¹⁷ Ibid. Арк. 161.

¹⁸ Ibid. Арк. 122, 124, 148, 150.

¹⁹ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1123. 100 арк; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1124. 77 арк.

²⁰ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1540. Арк. 108-110.

Так, протягом березня 1984 р. фіксуємо інформацію районних та міських комітетів КПУ Чернігівщини щодо вивчення житлово-побутових умов «афганців», що зазнали поранень, інвалідності, сімей загиблих військовослужбовців і проведеної роботи з вирішення їхніх проблем, потреб і запитів²¹. Зокрема, читаємо інформацію про «соціально-побутову» допомогу сім'ям загиблих воїнів (сприяння у забезпеченні продуктами харчування батькам, завезенні дров, вугілля, виділення корови в особисте користування)²²; виплата одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих від військових комісаріатів, виконкому районної ради, колгоспів, радянського господарства для витрат на поховання загиблих²³.

У травні того ж 1984 р. Секретаріатом Чернігівського обкому було погоджено робочий план щодо недоліків у роботі з виконання Постанов ЦК КПРС і РМ СРСР «Щодо пільг військовослужбовцям, робочим та службовцям, що знаходяться у складі обмеженого контингенту радянських військ, на території Демократичної республіки Афганістан» від 17 січня 1983 р. Серед погоджених заходів вказувалося: здійснити контроль обліку та своєчасного надання пільг для воїнів, що зазнали каліцтв, і сімей загиблих військовослужбовців; вивчити стан шефської опіки над вказаними категоріями; здійснити перевірку працевлаштування та надання допомоги для вступу на навчання, організації медичного та торговельного обслуговування воїнів і сімей загиблих, умов їх життя, праці та побуту; забезпечити контроль над своєчасним виготовленням надгробків на могили воїнів; надати обкому ЛКСМУ допомогу в організації шефської роботи над «афганцями» з інвалідністю та сім'ями загиблих²⁴.

Щодо державної підтримки «афганців» і сімей загиблих воїнів обком інформував ЦК КПУ, подаючи «узагальнюючі дані». Зокрема, зазначалось, що протягом 1984 р. із 26 «афганців» з інвалідністю для 6 було виділено квартири, 4 – надано допомогу у ремонті житла, 1 – газифіковано помешкання, 8 – підключені телефони, 4 – виділено автомобілі, 5 – виділено санаторні путівки. Разом із цим, потребувало вирішення питання виділення житла для 5 «афганців» з інвалідністю, проведення телефонізації для 5 воїнів і забезпечення автотранспортом 1 особу²⁵. Така ж інформація подавалась щодо сімей загиблих воїнів. Так, із 72 сімей, що перебували на обліку станом на 1984 р. 4 було виділено квартири, 6 – відремонтовано, надана допомога у ремонті житла, проведено телефонізацію помешкань для 13 сімей і виділено 1 санаторну путівку²⁶. Потребували вирішення питання виділення житла для сім'ї загиблого, ремонту для ще однієї сім'ї, виділення будівельних матеріалів для 1 сім'ї, потребували встановлення телефону 2 сім'ї, 1 сім'я потребувала отримання палива, 17 сімей потребували вирішення питання із виготовленням надгробних пам'ятників для загиблих воїнів²⁷. Окрім цього, Чернігівський обком інформував ЦК Компартії України про проведення перерахунків пенсійного забезпечення з 1 липня 1984 р. для «афганців» з інвалідністю I та II груп, закріплення організацій, що відповідали за шефство над вказаними категоріями, надання 3 особам допомо-

²¹ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1123. Арк. 6-35.

²² Ibid. Арк. 9, 12, 13, 15, 25.

²³ Ibid. Арк. 12, 19, 25, 26, 34.

²⁴ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1540. Арк. 111-112.

²⁵ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1123. Арк. 5.

²⁶ Ibid. Арк. 5.

²⁷ Ibid. Арк. 5.

ги при вступі на навчання до середніх спеціальних навчальних закладів, увінчання пам'яті загиблих – створення 27 «куточків слави» загиблих земляків, присвоєння 11 піонерським дружинам їхніх імен, відкриття в містах Ніжині, Прилуках і Чернігові 8 спеціалізованих магазинів і відділів з обслуговування інвалідів продовольчими товарами та 15 – промисловими²⁸. Сюди ж відносимо різновиди соціально-побутової допомоги «афганцям» з інвалідністю та сім'ям загиблих воїнів, про які вказували вище.

Тобто, станом на 1984 р. спостерігаємо контроль партійних комітетів щодо реалізації в областях постанов ЦК КПРС і РМ СРСР стосовно воїнів-«афганців» і сімей загиблих військовослужбовців, визначення організаційних і практичних заходів із покращення умов їхнього життя, праці, побуту (медичного, торговельного, соціального забезпечення тощо).

Разом з цим, подальше вивчення відповідних матеріалів засвідчило низку недоліків зі сторони комітетів партії, комсомолу, військкоматів, відділів соціального забезпечення й інших служб щодо «афганців» і сімей загиблих. Варто сказати, що випадки негативного ставлення до проблем вказаних категорій, як і у випадку зі згаданою публікацією «Обов'язок» (Комсомольская правда, 1984 р.), були опубліковані на шпальтах газети «Правда» від 5 серпня 1987 р. у статті «Я вас в Афганістан не посилав...»²⁹. Окремі з них розглядались українськими дослідниками раніше³⁰. Стосовно самої ситуації з даною публікацією «афганець» і дослідник «афганського руху» С. Червонописький зауважував, що після її появи ветеранам і сім'ям загиблих стало легше боротись із проявами «бездушності» та формально-бюрократичним ставленням до вирішення їхніх потреб і проблем³¹.

Так, серед негативних випадків державної підтримки вказаних категорій був випадок із «афганцем» П. Барановським із м. Павлоград на Дніпропетровщині, котрий, проживаючи із дружиною та сином, винаймаючи квартиру, не міг «добитись» виписаних дров³².

Вочевидь, публікація матеріалу із критикою ставлення до проблем «молодих ветеранів» у центральному виданні ЦК КПРС посприяла перегляду виконання Постанови партії та уряду щодо «афганців» і сімей загиблих на місцях. Адже недоліки у роботі з «воїнами-інтернаціоналістами», виявлені у ході перевірки на місцях у зв'язку із публікацією статті «Я вас в Афганістан не посилав...», розглядались на засіданнях Бюро Дніпропетровського та Чернігівського обкомів КПУ у серпні та вересні 1987 р.³³ Так, за дорученнями Секретаріату обкомів їхніми відділами у низці міст і районів були проведені перевірки виконання постанов партії та уряду щодо пільг «афганцям», «роботи з воїнами, які виконували інтернаціональний обов'язок в Афганістані», тобто – реалізації державної політики щодо них.

Так, у Дніпропетровській області проживало 5624 воїни з числа «обмеженого контингенту», 198 сімей загиблих, 762 особи – удостоєних бойових нагород, 176 інвалідів Радянської армії («афганців», котрим встановлено групи інвалідності – 11

²⁸ Ibid. Арк. 2-4.

²⁹ «Я вас в Афганістан не посилав...» // Правда. 1987. 5 августа. № 217 (25204). С. 3.

³⁰ Червонописький С.В. Вказ. пр. С. 51; Островик Д. Проблеми адаптації воїнів-«афганців»... С. 93-94.

³¹ Червонописький С.В. Вказ. пр. С. 51.

³² «Я вас в Афганістан не посилав...»...

³³ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 3-7; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 10-11.

– I групи, 81 – II групи, 84 – III групи), 412 осіб, що зазнали поранень³⁴. Для вказаних категорій було виділено 484 квартири, 61 легковий автомобіль; 159 «афганців» з інвалідністю та 192 сім'ї загиблих були прикріплені до магазинів; 541 особі надано допомогу у будівництві та ремонті житла; для 494 – встановлено телефони. Подавалась інформація щодо залучення «афганців» до суспільно-політичного життя (створення у містах і районах 90 «рад», «клубів воїнів-інтернаціоналістів», членства «афганців» у виборних органах); увіковічення пам'яті загиблих в області (встановлення 177 надгробних пам'ятників, присвоєння 70 імен воїнів, що «особливо відзначились у ДРА» (ДРА – Демократична республіка Афганістан – *Авт.*) вулицям, піонерським дружинам і полям³⁵).

Схожі відомості фіксуємо у матеріалах Чернігівського обкому: працевлаштування звільнених у запас «афганців»; закріплення пенсійного забезпечення відповідно до встановленої інвалідності, забезпечення «у необхідних випадках» автотранспортом, ортопедичними засобами; надання житла, будівельних матеріалів, палива, безвідсоткових позик на житлове будівництво; путівок на санаторне лікування; встановлення квартирних телефонів; надання відповідних пільг для батьків і сімей загиблих воїнів, матеріальної допомоги за рахунок підприємств, організацій, колгоспів; увіковічення пам'яті загиблих і шефства над інвалідами та сім'ями, пропаганда у ЗМІ героїзму та мужності, проявлених в Афганістані, «трудової та суспільної діяльності воїнів, звільнених у запас», участь у виховній роботі з молоддю, членство у виборних органах³⁶.

Поряд із цими даними, фіксуємо інформацію про численні недоліки у «роботі» з «афганцями» та сім'ями загиблих воїнів на місцях. Зокрема, випадки формально-бюрократичного, безвідповідального ставлення до задоволення їхніх потреб і запитів у м. Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Новомосковськ, районах області – Апостолівському, Нікопольському, Павлоградському та Царичанському (як приклад подавався випадок із «виходжуванням» демобілізованим у листопаді 1985 р. «афганцем» інвалідності та встановлення пенсії, де мала місце «тяганина» зі сторони військкомату та відділу соцзабезу); відсутність чіткої системи у роботі з «афганцями» (рідкі зустрічі партійних і комсомольських, профспілкових функціонерів з ними на предмет задоволення запитів на покращення житлових умов); «компанійський характер» роботи відповідальних органів і бездіяльність ради воїнів-інтернаціоналістів; наявність бюрократичної «тяганини» та «черствості» при працевлаштуванні воїнів. У переважній більшості райкомів і міськкомів партії та виконкомах місцевих Рад питання «роботи з воїнами-інтернаціоналістами» не обговорювались по два з половиною роки³⁷.

Інформацію про відсутність належної роботи із забезпеченням пільг і переваг для «афганців» і сімей загиблих, неухважність до вирішення проблем, «потреб і законних інтересів» цих категорій фіксуємо і у Чернігівській області³⁸.

Проблеми носили як організаційний характер, коли виконками місцевих рад і підзвітні їм органи й організації не зорганізували обстеження житлових, матеріально-побутових умов «афганців» і сімей загиблих воїнів (як приклад подавався ви-

³⁴ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 8.

³⁵ Ibidem.

³⁶ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 50-51.

³⁷ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 9, 10.

³⁸ ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 51.

падок із сім'єю загиблого у 1986 р. воїна, котрій видали недостатню кількість палива, сім'я потребувала кормів для господарства, допомоги у виготовленні, встановленні огороження на могилу солдата, чим, як зазначалось, не займались місцеві органи), так і суто практичний, коли прохання матері іншого солдата щодо допомоги у ремонті даху житла, паркану й огороження на могилі сина лишалось невиконаним ні зі сторони виконкому сільради, ні зі сторони колгоспу³⁹.

Окрім цього, невирішеними лишалися проблеми із забезпеченням житлом «афганців» і сімей загиблих воїнів: 155 осіб, серед яких 3 з інвалідністю, перебували на квартирному обліку, окремі чекали на квартири 3 та більше років; 25 сімей потребували допомоги у ремонті та будівництві житла (Коропський, Новгород-Сіверський, Носівський, Прилуцький, Ріпківський райони); повільно вирішувалося питання телефонізації помешкань (у черзі на встановлення телефонів перебувало 126 осіб)⁴⁰. Окремі підприємства торгівлі, побутового обслуговування, житлового та комунального господарства не налагодили облік звільнених у запас воїнів і сімей загиблих і не визначили заходів з покращення їх забезпечення продовольчими та промисловими товарами, з надання послуг ремонту та будівництва житла, побутової техніки⁴¹.

Такі ж проблеми держпідтримки фіксуємо у Дніпропетровській області. У черзі на отримання житла перебувало 18 осіб з інвалідністю, 13 – більше 6 місяців; у визначений термін не отримали квартири 3 особи в Дніпропетровську, 3 – у Павлограді, 1 особа – у Кривому Розі. Будівництво будинку для «афганця» з інвалідністю затягувалось на 2 роки, на що не поступало відповідної реакції зі сторони райкому та райвиконкому⁴².

Подібною до випадків у Чернігівській області була ситуація у сферах обслуговування населення на Дніпропетровщині: органи торгівлі, споживчої кооперації, громадського харчування не використовували можливостей «для більш повного» задоволення потреб інвалідів у промислових і продовольчих товарах; у Васильківському, Царичанському, Павлоградському, Нікопольському районах у магазинах були відсутні «куточки» для забезпечення інвалідів продуктами харчування, вкрай обмеженим був асортимент товарів; несвоєчасно виконувались замовлення щодо ремонту житла й інших побутових послуг; існували проблеми із телефонізацією помешкань (на черзі перебувало 600 заяв, із яких 27 – осіб з інвалідністю. У місті Павлограді із 10 інвалідів і 6 сімей загиблих воїнів телефоном забезпечена була лише 1 сім'я). Вказувалось і на неприйнятні заходи зі сторони облради профспілок, відділу охорони здоров'я, соціального забезпечення щодо «більш повного» забезпечення санаторними путівками осіб з інвалідністю, що потребували санаторно-курортного лікування, організації лікування та диспансеризації воїнів⁴³.

Окрім цього, у вказаних областях мали місце випадки неналежної організації трудовими колективами та комсомольськими осередками шефства над «афганцями» з інвалідністю; недостатнього залучення звільнених у запас воїнів до «ідейно-політичного» та патріотичного виховання (у низці міст і районах Дніпропетровщини за їхньої участі не були створені так звані ради та клуби); у низці населених

³⁹ Ibid. Арк. 52.

⁴⁰ Ibid. Арк. 51.

⁴¹ Ibid. Арк. 51.

⁴² ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 10.

⁴³ Ibid. Арк. 10, 11.

пунктів областей не велось роботи з увіковічення пам'яті загиблих воїнів (не було вулиць, шкіл, піонерських дружин, котрі носили б ім'я «воїна-інтернаціоналіста»)⁴⁴. Критики зазнали редакції місцевих газет, радіомовлення, котрі «недостатньо використовували свої можливості для виховання молоді на прикладах мужності «афганців», суспільної діяльності (функціонування «клубів воїнів-інтернаціоналістів», їх роботи з молоддю)⁴⁵.

Подібна ситуація керівництвом обкомів кваліфікувалась як наслідок інертності окремих партійних, комсомольських, профспілкових, господарських органів та організацій, послаблення уваги до «афганців» і сімей загиблих військовослужбовців, бюрократичного підходу до вирішення їхніх проблем, потреб, запитів⁴⁶. Відтак, вкотре потребували перевірки виконання постанов партії та уряду стосовно «поширення уваги та турботи» до вказаних категорій осіб.

Так, міські та районні партійні комітети та виконкоми місцевих рад народних депутатів зобов'язувались проаналізувати стан роботи щодо надання пільг для звільнених у запас «воїнів-інтернаціоналістів», сімей загиблих і вжити заходів з покращення забезпечення їхніх потреб і «законних інтересів»; відповідні відділи та служби зобов'язувались переглянути додаткові заходи з покращення медичного, торговельного, побутового обслуговування «воїнів-інтернаціоналістів», перш за все інвалідів, а також сімей загиблих, задоволенні їхніх потреб у ремонті та наданні житла, установленні телефонів і забезпечення автотранспортом; переглянути систему забезпечення та максимально задовольняти потреби у санаторно-курортному лікуванні та відпочинку; активізувати шефство підприємств, колгоспів, радгоспів над інвалідами⁴⁷. Окрім цього, вказівки стосувались залучення «афганців» до суспільно-політичного життя, роботи у виборних органах, з «військово-патріотичного та інтернаціонального» виховання молоді, наданні допомоги та сприянні у діяльності рад і клубів воїнів-інтернаціоналістів, організацій зустрічей з «афганцями», увіковічення пам'яті загиблих воїнів у назвах вулиць, площ, піонерських дружин, іменних полів, створенні музеїв, куточків пам'яті; покращенні пропаганди військової служби, «трудової та суспільної діяльності» демобілізованих воїнів⁴⁸.

Отже, у партійних матеріалах 1984 р. фіксуємо регламентацію державної політики у частині покращення умов проживання для «афганців», що зазнали поранень та інвалідності, та членів сімей загиблих військовослужбовців (виділення житла, надання допомоги у ремонті помешкань, господарських приміщень), телефонізації помешкань, різновидів соціального забезпечення (пенсійного, медичного, шефства на «афганцями» з інвалідністю та членами сімей загиблих воїнів, забезпечення засобами протезування, пересування для «афганців» з відповідною групою інвалідності), соціально-побутової допомоги, комунального, торговельного обслуговування «афганців» і сімей загиблих, допомоги у працевлаштуванні або вступі на навчання. Існувала регламентація щодо своєчасного виготовлення та встановлення надгробних пам'ятників загиблим воїнам, пропагування афганського досвіду демобілізованих воїнів (так званого «інтернаціоналізму»), увіковічення пам'яті загиблих солдат та офіцерів.

⁴⁴ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 11, 12; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 53.

⁴⁵ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 12; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 53.

⁴⁶ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 13; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 53.

⁴⁷ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 6; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 11.

⁴⁸ ДАДО. Ф. 19. Оп. 94. Спр. 50. Арк. 6-7; ДАЧО. Ф. П-470. Оп. 13. Спр. 1665. Арк. 11.

Проаналізовані джерела засвідчили низку недоліків у реалізації державної підтримки стосовно вказаних категорій на місцях. Зокрема, невирішеними лишилися питання щодо забезпечення житлом (виділення квартир), допомоги у будівництві та ремонті житла (квартир, будинків), телефонізації помешкань. Мав місце «формально-бюрократичний» підхід до забезпечення належної державної підтримки «афганців» і сімей загиблих військовослужбовців: відсутність чіткої системи «роботи з «афганцями», її «компанійський» характер, відсутність обговорення районними та міськими комітетами партії, багатьма виконками місцевих рад «роботи з воїнами-інтернаціоналістами». Існували проблеми у сферах торговельного, комунально-побутового обслуговування вказаних категорій, мали місце випадки неналежної організації шефства трудових колективів, комсомольських організації над «афганцями» з інвалідністю та сім'ями загиблих військовослужбовців, недостатня залученість «афганців» до «військово-патріотичного» виховання молоді, неналежне увіковічення пам'яті загиблих воїнів.

Реалізація державної політики щодо вказаних категорій осіб у різних областях УРСР впродовж 1988-1991 рр. потребує подальшого вивчення.

REFERENCES

- Bahmet, M. & Soroka, S.** (2006). Komsomol ta neformalni obiednannia Ukrainy v period «perebudovy» [Komsomol and non-formal associations of Ukraine in the period of «Perestroika»]. *Politychny menedzhment*, 5, 164-181 [in Ukrainian].
- Chervonopyskyi, S.V.** (2008). *Politychni ta sotsialni naslidky dlia Ukrainy spetsoperatsii SRSR v Afghanistani 1979-1989 rokiv i rol USVA v yikh podolanni* [Political and Social Implications for Ukraine of USSR Special Operations in Afghanistan 1979-1989 and the Role of Ukrainian Union of Afghanistan's Veterans in Overcoming It]. Kyiv: «Medinform» [in Ukrainian].
- Danilova, N. Yu.** (2003). *Kollektivnyie deistviya uchastnikov voiny v Afganistane v kontekste socialnoi politiki* [Collective actions of participants in the War in Afghanistan in the context of social policy]. (Candidate's thesis). Saratov [in Russian].
- Kostyria, A.A.** (2008). *Istoriografiya, istochnikovedenie, bibliografiya spetsoperatsii SSSR v Afganistane (1979-1989 gg.)* [Historiography, historical source study, bibliography of the USSR' Special Operation in Afghanistan (1979-1989)]. Kyiv [in Russian].
- Levchuk, K.** (2016). Stvorennia ta osnovni napriamky diialnosti Ukrainskoi spilky veteraniv Afghanistanu (1985-2000 rr.) [Creation and main activities of the Ukrainian Union of Afghan Veterans (1985-2000)]. *Gileya: naukovyi visnyk*, 105, 84-87 [in Ukrainian].
- Levchuk, K.I.** (2009). *Hromadski orhanizatsii Ukrainy: stvorennia ta diialnist (1985-1996)* [Public Organizations of Ukraine: Creation and Activity (1985-1996)]. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Ostrovyyk, D.** (2018). Problemy adaptatsii voyniv-«afhantsiv» v umovakh transformatsiinykh protsesiv u radianskomu sotsiumi 1980-kh rr. [Problems of adaptation of «Afghans» soldiers in the context of transformation processes in the Soviet society of the 1980s]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii*, 44, 88-98 [in Ukrainian].
- Ostrovyyk, D.** (2019). Transformatsiia derzhavnoi polityky radianskoi vlady shchodo voyniv-«afhantsiv» v Ukraini 1979-1991 rr. [Transformation of the State Policy of the Soviet Authority on the warriors-«afghans» in Ukraine 1979-1991]. *Viiskovo-istorychnyi merydian: elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal*, 1 (23), 150-170 Retrieved from https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-150-170.pdf [in Ukrainian].
- Ostrovyyk, D.** (2020). Sotsialne zabezpechennia voyniv-«afhantsiv» i simei zahybylykh viiskovosluzhbovtsiv v Ukraini u 1980-kh rr. [Social Welfare for Afghan War Veterans and Families of Fallen Servicemen in Ukraine in the 1980s]. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*, 3 (31), 165-175 [in Ukrainian].

Dmytro Ostrovyk

(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine)

e-mail: dima_ostrovyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-7035>

State Policy on Afghan War Veterans and Families of Fallen Servicemen in Ukrainian SSR in the 1980s (on Materials of State Archives of Dnipropetrovsk and Chernihiv Regions)

The facts of the Soviet state policy of the 1980s on Afghan War Veterans and the families of fallen servicemen are analyzed in the paper, relying on party materials of the State Archives of Dnipropetrovsk and Chernihiv Regions (Oblasts).

Certain attention is paid to the regulation of such state policy components as improving living conditions (allocation of housing, assistance in housing and utility constructions redecoration for Afghan War Veterans with disabilities and families of fallen servicemen), installation of telephones in apartments, different types of social welfare (medical, pension system, organizing patronage over Afghan War Veterans with disabilities and family members of fallen servicemen), providing social and household assistance, trade, communal and general service, assistance in employment and entering the educational establishments, well-timed making, and installation of tombstones for fallen servicemen and officers, perpetuation of their memory, promoting the so-called 'internationalism' of demobilized servicemen.

A number of shortcomings in the implementation of state support for the studied groups of the society in the field are revealed. In particular, sometimes there was a formal and bureaucratic approach to work with Afghan War Veterans and the families of fallen servicemen, and failure to establish a proper system of work with the mentioned groups. There were problems in the spheres of trade, communal and general service of these groups. Sometimes there were cases of improper organization of patronage provided by labor collectives, Komsomol organizations over Afghan War Veterans with disabilities and families of fallen servicemen, as well as insufficient involvement of Afghan War Veterans in 'military and patriotic' education of youth, the improper perpetuation of the memory of fallen servicemen.

Archival sources contain important material for studying the issues of state support for Afghan War Veterans and families of fallen servicemen in the 1980s. Newfound sources are expected to contribute to a more thorough study of the issue and will be used by scholars in further study of the outlined issues.

Keywords: CPU Regional Committee, state policy, social welfare, Afghan War Veterans, families of the fallen

Надійшла до редакції / Received: 24.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 29.12.2020